

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน
AN INTEGRATION OF THE PRINCIPLES OF BUDDHADHAMMAS
FOR DEVELOPING THE SUSTAINABLE QUALITY OF LIFE

นายเดชา บุญมาสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

นายเดชา บุญมาสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**An Integration of The Principles of Buddhaddhammas
For Developing The Sustainable Quality of Life**

Mr.Decha Boonmasuk

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy/Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2015

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิเชียร, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....

(นายเดชา บุญมาสุข)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน
 ผู้วิจัย : นายเคชา บุญมาสุข
 ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, (พรรณา)
 ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสน, (ประจันตะเสน)
 ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.บ., ศศ.ม.,
 M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
 วันเสร็จสมบูรณ์ :๒๕๕๙

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน” ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า นิยามสำคัญของคำว่า คุณภาพชีวิต คือ ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลที่ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่พอเพียงและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพของแต่ละบุคคลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งจากผลสรุปการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกกลุ่มเป้าหมายตามงานวิจัย จำนวน ๑๖ คน ใน ๔ ด้าน คือ ด้านพุทธศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านศึกษาศาสตร์ และด้านสาธารณสุขศาสตร์ โดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต มุมมองเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิต มุมมองเกี่ยวกับการนำหลักธรรมมาแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิต และมุมมองเกี่ยวกับแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ พบว่า สภาพปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทยในภาพรวมสามารถสรุปได้เป็น ๓ เรื่อง ได้แก่ (๑) ปัญหาในการปรับทัศนคติและปลูกฝังจิตสำนึกที่รับผิดชอบ (๒) ปัญหาในการสร้างโอกาสการมีรายได้ที่เพียงพอและชีวิตที่ดีขึ้น และ (๓) ปัญหาในการดูแลสุขภาพกายและใจสำหรับหลักพุทธธรรมที่มีความเหมาะสมเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาคและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบันมากที่สุด มี ๓ หลักธรรม คือ (๑) หลักโยนิ โสมนสิการเพื่อใช้ปรับทัศนคติและส่งเสริม

การปลูกฝังจิตสำนึกที่รับผิดชอบ (๒) หลักไตรสิกขาเพื่อใช้บูรณาการร่วมกับการศึกษาในการสร้างโอกาสการมีรายได้ที่เพียงพอและชีวิตที่ดีขึ้น และ (๓) หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อใช้บูรณาการร่วมกับการดูแลสุขภาพองค์รวมในการดูแลสุขภาพกายและใจให้สมบูรณ์แข็งแรง

โดยสรุปแล้วแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนต้องประกอบไปด้วย (๑) ใช้หลักโยนิโสมนสิการปรับวิธีคิดและมุมมองในการกำหนดรูปแบบพฤติกรรมที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหา รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ (๒) ใช้หลักไตรสิกขาเข้ามากำกับและดูแลทุกพฤติกรรมเป้าหมายควบคู่กับการใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อขับเคลื่อนไปสู่ผลในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม

Dissertation Title : An Integration of The Principles of Buddhadhammas
For Developing The Sustainable Quality of Life

Researcher : Mr. Decha Boonmasuk

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisor Committee

: Phramaha Somboon Vuddhikaro (Phanna)

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phramahasurasak Pajjantassenno (Prajantasen)

Pali VII, B.A., M.A., M.Phil, Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation :2016

ABSTRACT

This thesis “An Integration of the Principles of Buddhadhamma for Developing the Sustainable Quality of Life” had three objectives: (1) to study the problems related to the development of the sustainable quality of life, (2) to study the Principles of Buddhadhamma related to the development of the sustainable quality of life and (3) to propose the way of integration of Buddhadhamma for development of the sustainable quality of life. This was a qualitative research.

The research’s findings showed that the definition of Quality of life is a nature of well-being for individuals to live, including with the sufficiency and happiness to person in both of body and mind. This qualitative research was based on documentary review and analysis and also in-depth interviews with 16 key informants, consisting of 4 concerned areas : Buddhism, Social science, Education and Health science that related with the fact of Thai’s quality of life, the view point to develop a quality of life, the view point for the ways to solve a quality of life, the view point to bring the principles of Buddhadhamma to solve a quality of life and the view point for the ways to raise a quality of life to the sustainable quality of life. There were three approximate kinds of problems related to the Thais’ quality of life In terms of : (1) the adjustment of attitude and of sense of responsibility, (2) the creating an opportunity to have a sufficient income and a better life and (3) the health care of body and mind. The results were found that the

most relevant effective principles of Buddhaddhamma in solving those problems and being able to develop the Thais' quality of life were (1) the principle of Yonisomanasikāra in order to adjust the attitude and support the sense of responsibility, (2) the principle of threefold training to integrate with the education for creating an opportunity to have a sufficient income and a better life and (3) the principle of a path of accomplishment to integrate with the holistic health care for healthy in both of body and mind.

In conclusion, the results of this study suggested that the way to integrate Buddhaddhamma for the development of the sustainable quality of life needs : (1) to use the principle of Yonisomanasikāra in order to adjust the method and view point to determine behavioral patterns that consistent and appropriate for solving problems and improving the quality of life by the systematic continuing and (2) to apply the principle of threefold training for directing and supervising the main point of behavior by using together with the principle of a path of accomplishment for driven to raise the quality of life to the sustainable quality of life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้

พระเมธาวิจารย์ส, ผศ.ดร. ในฐานะประธานคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ในการพิจารณา ตรวจสอบและกรุณาชี้แนะแนวทางในภาพรวมของเนื้อหาสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ให้แล้วเสร็จสมบูรณ์ไปได้ด้วยดี

พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร , ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ในฐานะประธานและ พระอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้กรุณาชี้แนะแนวทางในการดำเนินการและการเรียบเรียงเนื้อหาสาระ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจุตเสโน, ดร. ในฐานะพระอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้กรุณาชี้แนะกรอบ ความคิดในภาพรวมของการวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้ผลงานวิจัยเกิดความสมบูรณ์มากขึ้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์ ในฐานะคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการ พิจารณาตรวจสอบและกรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงให้เนื้อหาสาระ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดคุณค่าและแล้วเสร็จสมบูรณ์ได้ในที่สุด

พระมหาชนวุฒิ โชติธมฺโม (อุปชัย) ในฐานะอาจารย์ผู้ดูแลเรื่องรูปแบบของรูปเล่ม วิทยานิพนธ์เพื่อให้เกิดความถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ดร.อรรช ไกรจักร์ และ ดร.เอกพันธ์ ไกรจักร์ ในฐานะอาจารย์ที่เลี้ยงผู้ช่วยดูแลและกรุณา ให้คำปรึกษาในการดำเนินการวิจัยในทุกขั้นตอนให้แล้วเสร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ประธานและคณะกรรมการ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะฝ่ายบัณฑิตวิทยาลัย ที่ช่วย ประสาน ดำเนินการ และให้ความร่วมมือในการตรวจสอบรูปเล่มให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในคุณพระศรีรัตนตรัย คุณบิดามารดา และคุณครูบา อาจารย์ทุกๆ ท่านตั้งแต่ผู้วิจัยได้ถือกำเนิดมา โดยเฉพาะการมอบโอกาสที่เป็นเสมือนกำลังใจ อันสำคัญอย่างยิ่งเพื่อให้ผู้วิจัยเรียนรู้และมุ่งมั่นศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเนื้อหาสาระใน วิทยานิพนธ์ เล่มนี้ให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็น ประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจนำไปศึกษาและสามารถต่อยอดองค์ความรู้ในมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กับหลัก พุทธธรรมได้ต่อไปในอนาคต

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภูมิ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษาวิจัย	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัย	๑๘
๑.๙ กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ สภาพปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๒๐
๒.๑ แนวคิดและคำสอนพื้นฐานเกี่ยวกับชีวิต	๒๐
๒.๑.๑ ความเป็นจริงของชีวิต	๒๐
๒.๑.๒ คุณค่าของการมีชีวิตอยู่	๒๒
๒.๒ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๒๓
๒.๒.๑ คุณภาพชีวิต	๒๓
๒.๒.๒ คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๓๐
๒.๒.๓ การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๓๑

๒.๓ ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนไทยในปัจจุบัน	๓๔
๒.๓.๑ สภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนไทยในปัจจุบัน	๓๔
๒.๓.๒ สรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน	๕๒
บทที่ ๓ หลักพุทธธรรมและมุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๔
๓.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๔
๓.๑.๑ หลักการดูแลสุขภาพกายและใจตามหลักพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต	๕๔
๓.๑.๒ หลักธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๗
๓.๒ มุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๘๔
๓.๒.๑ การศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๘๖
๓.๒.๒ การดูแลสุขภาพองค์รวมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๙๑
บทที่ ๔ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๐๐
๔.๑ การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในทัศนะของนักวิชาการไทย	๑๐๐
๔.๑.๑ มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๐๐
๔.๑.๒ มุมมองเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิต	๑๐๒
๔.๑.๓ มุมมองเกี่ยวกับการนำหลักธรรมมาแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิต	๑๐๓
๔.๑.๔ มุมมองเกี่ยวกับแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น อย่างยั่งยืนใน ๓ ระดับ	๑๐๕
๔.๒ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๑๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัย	๑๓๖
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้	๑๓๗
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๘
บรรณานุกรม	๑๓๙
ภาคผนวก	๑๔๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ การเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหา เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๑๓
๒ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหา เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๒๓
๓ มุมมองการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ในทัศนะของนักวิชาการไทย	๑๓๔

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑ สรุปลักษณะปัญหาและอุปสรรค เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบันของไทย	๕๒
๒ แนวคิดในการบูรณาการหลักพุทธธรรม เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามกรอบวิเคราะห์ด้วยหลักอริยสัจ ๔	๑๑๖
๓ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๓๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘ อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงเรียงตามคัมภีร์ได้ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	=	วินยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมมูลปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อ.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.นวก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

พ.ชา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	พุทธทศนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
พ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	พุทธทศนิกาย	จุพนิตเทศ	(ภาษาไทย)
พ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	พุทธทศนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------------	---	-------------	---------	-----------

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น อ. นก. (บาลี) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นกนิปาต ปาติ การอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้า ที่ ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ท.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔-๒๖๕. หมายถึง คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ชื่อ ๓๓๖ หน้า ๒๖๔-๒๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า และฉบับ ตามลำดับ เช่น พ. ชา. อ. (ไทย) ๕๗/๔๕๘. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์ พระสูตรตันตปิฎกพุทธทศนิกายชาดก ภาษาไทย เล่ม ๕๗ หน้า ๔๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๓ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม/ ภาค / หน้า เช่น อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง

อังคุตตรนิกาย มโนรทปุณณิ เอกนิบาต อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๔ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม / ภาค / ตอน / หน้า เช่น พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์พุทธทศนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ หน้า ๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน
 ผู้วิจัย : นายเดชา บุญมาสุข
 ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, (พรรณา)
 ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
 พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตะเสน, (ประจันตะเสน)
 ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.บ., ศศ.ม.,
 M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)
 วันเสร็จสมบูรณ์ :๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน” ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน และ (๓) เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า นิยามสำคัญของคำว่า คุณภาพชีวิต คือ ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลที่ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่พอเพียงและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพของแต่ละบุคคลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งจากผลสรุปการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกกลุ่มเป้าหมายตามงานวิจัย จำนวน ๑๖ คน ใน ๔ ด้าน คือ ด้านพุทธศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านศึกษาศาสตร์ และด้านสาธารณสุขศาสตร์ โดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต มุมมองเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิต มุมมองเกี่ยวกับการนำหลักธรรมมาแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิต และมุมมองเกี่ยวกับแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ พบว่า สภาพปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทยในภาพรวมสามารถสรุปได้เป็น ๓ เรื่อง ได้แก่ (๑) ปัญหาในการปรับทัศนคติและปลูกฝังจิตสำนึกรับผิดชอบ (๒) ปัญหาในการสร้างโอกาสการมีรายได้ที่เพียงพอและชีวิตที่ดีขึ้น และ (๓) ปัญหาในการดูแลสุขภาพกายและใจสำหรับหลักพุทธธรรมที่มีความเหมาะสมเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบันมากที่สุด มี ๓ หลักธรรม คือ (๑) หลักโยนิโสมนสิการเพื่อใช้ปรับทัศนคติและส่งเสริม

การปลูกฝังจิตสำนึกที่รับผิดชอบ (๒) หลักไตรสิกขา เพื่อใช้บูรณาการร่วมกับการศึกษาในการสร้างโอกาสการมีรายได้ที่เพียงพอและชีวิตที่ดีขึ้น และ (๓) หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อใช้บูรณาการร่วมกับการดูแลสุขภาพองค์รวมในการดูแลสุขภาพกายและใจให้สมบูรณ์แข็งแรง

โดยสรุปแล้ว แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนต้องประกอบไปด้วย (๑) ใช้หลักโยนิโสมนสิการปรับวิถีคิดและมุมมองในการกำหนดรูปแบบพฤติกรรมที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหา รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ (๒) ใช้หลักไตรสิกขาเข้ามากำกับและดูแลทุกพฤติกรรมเป้าหมายควบคู่กับการใช้หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อขับเคลื่อนไปสู่ผลในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม

Dissertation Title : An Integration of The Principles of Buddhaddhammas
For Developing The Sustainable Quality of Life

Researcher : Mr. Decha Boonmasuk

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisor Committee

: Phramaha Somboon Uddhikaro (Phanna)

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phramahasurasak Pajjantassenno (Prajantasen)

Pali VII, B.A., M.A., M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation :2016

ABSTRACT

This thesis “An Integration of the Principles of Buddhaddhamma for Developing the Sustainable Quality of Life” had three objectives: (1) to study the problems related to the development of the sustainable quality of life, (2) to study the Principles of Buddhaddhamma related to the development of the sustainable quality of life and (3) to propose the way of integration of Buddhaddhamma for development of the sustainable quality of life. This was a qualitative research.

The research’s findings showed that the definition of Quality of life is a nature of well-being for individuals to live, including with the sufficiency and happiness to person in both of body and mind. This qualitative research was based on documentary review and analysis and also in-depth interviews with 16 key informants, consisting of 4 concerned areas : Buddhism, Social science, Education and Health science that related with the fact of Thai’s quality of life, the view point to develop a quality of life, the view point for the ways to solve a quality of life, the view point to bring the principles of Buddhaddhamma to solve a quality of life and the view point for the ways to raise a quality of life to the sustainable quality of life. There were three approximate kinds of problems related to the Thais’ quality of life In terms of : (1) the adjustment of attitude and of sense of responsibility, (2) the creating an opportunity to have a sufficient income and a better life and (3) the health care of body and mind. The results were found that the

most relevant effective principles of Buddhadhamma in solving those problems and being able to develop the Thais' quality of life were (1) the principle of Yonisomanasikāra in order to adjust the attitude and support the sense of responsibility, (2) the principle of threefold training to integrate with the education for creating an opportunity to have a sufficient income and a better life and (3) the principle of a path of accomplishment to integrate with the holistic health care for healthy in both of body and mind.

In conclusion, the results of this study suggested that the way to integrate Buddhadhamma for the development of the sustainable quality of life needs : (1) to use the principle of Yonisomanasikāra in order to adjust the method and view point to determine behavioral patterns that consistent and appropriate for solving problems and improving the quality of life by the systematic continuing and (2) to apply the principle of threefold training for directing and supervising the main point of behavior by using together with the principle of a path of accomplishment for driven to raise the quality of life to the sustainable quality of life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้

พระเมธาวิณัยรส , ผศ.ดร. ในฐานะประธานคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ในการพิจารณาตรวจสอบและกรุณาชี้แนะแนวทางในภาพรวมของเนื้อหาสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้แล้วเสร็จสมบูรณ์ไปได้ด้วยดี

พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร , ดร., คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ในฐานะประธานและพระอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้กรุณาชี้แนะแนวทางในการดำเนินการและการเรียบเรียงเนื้อหาสาระในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร. ในฐานะพระอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้กรุณาชี้แนะกรอบความคิดในภาพรวมของการวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้ผลงานวิจัยเกิดความสมบูรณ์มากขึ้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี ลีระโรจนานันท์ ในฐานะคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณาตรวจสอบและกรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงให้เนื้อหาสาระในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดคุณค่าและแล้วเสร็จสมบูรณ์ได้ในที่สุด

พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม (อุปัชฌาย์) ในฐานะอาจารย์ผู้ดูแลเรื่องรูปแบบของรูปเล่มวิทยานิพนธ์เพื่อให้เกิดความถูกต้องสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ดร.อรชร ไกรจักร์ และ ดร.เอกพันธ์ ไกรจักร์ ในฐานะอาจารย์พี่เลี้ยงผู้ช่วยดูแลและกรุณาให้คำปรึกษาในการดำเนินการวิจัยในทุกขั้นตอนให้แล้วเสร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ประธานและคณะกรรมการ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน คณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะฝ่ายบัณฑิตวิทยาลัย ที่ช่วยประสาน ดำเนินการ และให้ความร่วมมือในการตรวจสอบรูปเล่มให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในคุณพระศรีรัตนตรัย คุณบิดามารดา และคุณครูบาอาจารย์ทุก ๆ ท่านตั้งแต่ผู้วิจัยได้ถือกำเนิดมา โดยเฉพาะการมอบโอกาสที่เป็นเสมือนกำลังใจอันสำคัญอย่างยิ่งเพื่อให้ผู้วิจัยเรียนรู้และมุนานะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเนื้อหาสาระในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจนำไปศึกษาและสามารถต่อยอดองค์ความรู้ในมิติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมได้ต่อไปในอนาคต

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ก
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภูมิ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษาวิจัย	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัย	๑๘
๑.๙ กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย	๑๙
บทที่ ๒ สภาพปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๒๐
๒.๑ แนวคิดและคำสอนพื้นฐานเกี่ยวกับชีวิต	๒๐
๒.๑.๑ ความเป็นจริงของชีวิต	๒๐
๒.๑.๒ คุณค่าของการมีชีวิตอยู่	๒๒
๒.๒ หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๒๓
๒.๒.๑ คุณภาพชีวิต	๒๓
๒.๒.๒ คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๓๐
๒.๒.๓ การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๓๑

	๒.๓ ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนไทยในปัจจุบัน	๓๔
	๒.๓.๑ สภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนไทยในปัจจุบัน	๓๔
	๒.๓.๒ สรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน	๕๒
บทที่ ๓	หลักพุทธธรรมและมุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๔
	๓.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๔
	๓.๑.๑ หลักการดูแลสุขภาพกายและใจตามหลักพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต	๕๔
	๓.๑.๒ หลักธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๕๓
	๓.๒ มุมมองที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๘๔
	๓.๒.๑ การศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๘๖
	๓.๒.๒ การดูแลสุขภาพองค์รวมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๘๑
บทที่ ๔	การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๐๐
	๔.๑ การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในทัศนะของนักวิชาการไทย	๑๐๐
	๔.๑.๑ มุมมองในการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๐๐
	๔.๑.๒ มุมมองเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิต	๑๐๒
	๔.๑.๓ มุมมองเกี่ยวกับการนำหลักธรรมมาแก้ไขปัญหาคคุณภาพชีวิต	๑๐๓
	๔.๑.๔ มุมมองเกี่ยวกับแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น อย่างยั่งยืนใน ๓ ระดับ	๑๐๕
	๔.๒ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๑๑
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๒
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๒
	๕.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัย	๑๓๖
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้	๑๓๗
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๘
บรรณานุกรม		๑๓๙
ภาคผนวก		๑๔๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๘๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ การเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหา เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๑๓
๒ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหา เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๒๓
๓ มุมมองการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ในทัศนะของนักวิชาการไทย	๑๓๔

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑ สรุปสภาพปัญหาและอุปสรรค เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบันของไทย	๕๒
๒ แนวคิดในการบูรณาการหลักพุทธธรรม เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนตามกรอบวิเคราะห์ด้วยหลักอริยสัจ ๔	๑๑๖
๓ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน	๑๓๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘ อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงเรียงตามคัมภีร์ได้ดังต่อไปนี้

พระวินยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมมูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

ช.ชา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ช.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ช.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------------	---	-------------	---------	-----------

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น อง. นกก. (บาลี) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุดตันตปิฎก องคฺคตฺตฺรนิคคย นกกนิปปาต ปาติ การอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์พระสุดตันตปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้า ที่ ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔-๒๖๕. หมายถึง คัมภีร์พระสุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ชื่อ ๓๓๖ หน้า ๒๖๔-๒๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า และฉบับ ตามลำดับ เช่น ช. ชา. อ. (ไทย) ๕๗/๔๕๘. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์พระสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาษาไทย เล่ม ๕๗ หน้า ๔๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๓ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม/ ภาค / หน้า เช่น อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง

อังคฺคตฺตฺรนิคคย มโนรธปุรณิ เอกนิบาต อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๔ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม / ภาค / ตอน / หน้า เช่น ช.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ หน้า ๑๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย